

MŰHELYBESZÉLGETÉS

FABINY TAMAS

Vermes Géza

– a zsidó Jézus

és a Holt-tengeri tekercek kutatója

A magyar származású, ma Angliában élő zsidó történészt két kutatási terület tette világhírűvé: A Qumránban felfedezett Holt-tengeri tekercek szövegének kiadása, valamint a Jézus-kutatás. Művei mindig nagy visszhangot keltettek. 1973 óta éppen tíz évente adott ki egy-egy munkát „a zsidó Jézus”-ról. Trilógiájának első két darabja az elmúlt években magyarul is megjelent. A vele való beszélgetésre 1996 októberében került sor, amikor a Pázmány Péter Katolikus egyetem – ezen belül is Frólich Ida – meghívására Piliscsabán tartott előadásokat.

– Kérem, beszéljen családjáról és tanulmányairól!

– 1924-ben születtem Makón, zsidó családban. Szüleim hamarosan Gyulára költöztek, így iskolába már ott kezdtem járni. Szüleim ott megkeresztelkedtek, és hat éves koromban engem is megkereszteltek a katolikus hit szerint. Életem első felében a katolikus egyházhoz kötődtem, olyannyira, hogy papnövendék is lettem, később pedig néhány évig egy belgiumi és francia rendnek voltam a tagja.

– Tudományos szándék vagy egzisztenciális, hitélmény határozta meg azt a döntését, hogy teológiát tanult és a papi hivatásra készült?

– A kettő keveréke. Mindez nehéz időkben történt, az 1940-es évek elején. Valószínűnek tartom, hogy származásom miatt más egyetemen nem is tanulhattam volna. Előbb Szatmáron, majd Nagyváradon voltam szeminarista, míg aztán 1944-ben menekülni kellett. Hamis papírok voltak nálam, de ezekkel nem mentem volna sokra, hiszen gyenge hamisítványok voltak. Szerencsémre soha senki nem kérte tőlem. Apor Vilmos püspöknek köszönhetem, hogy életben maradtam. Még Gyuláról ismertem őt, s amikor bajba kerültem, megkerestem Győrben. Az ő ajánlásával kerültem Budapestre, a központi szemináriumba, ahol az ostrom és a zsidóüldözés nehéz éveit átvészélhettem. Szüleimet azonban elveszítettem. 1946-ban aztán elhagytam Ma-

gyarországot: Ausztrián keresztül Belgiumba kerültem. Tíz évet töltöttem Lövenben, ahol az egyetemen előbb teológiát, majd keleti nyelveket és történelmet tanultam. Sohasem szolgáltam papként, mert Párizsban – négy éven át – egy folyóiratnál, majd egy kutatóintézetnél dolgoztam. 1957-ben aztán áttelepültem Angliába, ahol szinte azonnal alkalmaztak az egyetemen.

– *Ez összefüggött a zsidóságba való visszatéréssel is?*

– Ez a visszatérés évekig tartó, lassú folyamat volt. Évekig tartott, míg azt mondtam: ez voltam, ez vagyok. De ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy én annyira gyakorló zsidónak tartom magam. Nem vallási elvárásoknak kívánok megfelelni, hanem objektív, tudományos munkát akarok végezni.

– *Miben látja Professor úr a qumráni tekercsek fölfedezésének igazi jelentőségét?*

– Legelőször és legfontosabb elemként azt kell megemlítenem, hogy a tekercsek főleg a Krisztus előtti utolsó két évszázadból erednek és mint ilyenek, természetes módon részei a zsidó történelemnek, vallásnak és kultúrának. Tehát ezek zsidó íráások, a zsidóságról szólnak és a zsidóság jobb megértésére vezethetnek el. Manapság sokan nem azt nézik, hogy mi van az iratokban, hanem azt feszegetik, hogy vajon miket titkolnak azok el. Ennek keretében próbálnak a sorok között Jézusról is olvasni. Szerintem azonban hiába keressük Jézust Qumránban. A qumráni mozgalom nem keresztény közösség volt, és Jézusnak semmi kapcsolata nem volt Qumránnal. Jézus vallása jelentősen, szinte teljesen különbözik a qumrániak ideológiájától. A qumráni tanítás alapvetően a törvényre támaszkodott, és a tagok megesküdtek arra, hogy visszatérnek a mózesi rendelkezésekhez. Aki csak egy mózesi törvényt is átlépett, azt kizárták Qumránból. A jézusi tanítás nem ilyen volt. Ő a vallásosságnak valamilyen népies vonulatát képviselte. Jézus sokkal inkább karizmatikus formában működött, gyógyított, oktatott. Tévednek tehát azok, akik Jézust és a kereszténységet Qumránból akarják levezetni. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy az iratoknak ne lenne közvetett hatása az őskereszténység történetével és irodalmával kapcsolatos értékelésünkre. Magam – zsidóként – arra helyezem a hangsúlyt, hogy a tekercsek megtalálása előtt ilyen korú kéziratok nem voltak ismeretesek: A legrégebbi bibliai kéziratok is középkorúak voltak.

– *Az összehasonlításból pedig kitűnhetett, hogy a sok évszázaddal későbbi kéziratok is nagyon pontosan adták tovább a hagyományt.*

– Pontosan erről van szó. Ez pedig igen nagy jelentőségű megállapítás. Vegyünk egy példát. Egy itt megtalált ézsaiási szakaszt összevethetünk egy 895-ben írt másolattal. A több mint ezer évvel korábban írt qumráni szöveg azt mutatja, hogy az évszázadok során semmit nem változtattak a másolások során.

– *Mit tudunk arról a közösségről, amelyben az említett kéziratokat másolták, őrizték és hagyományozták?*

– A megtalált iratok között számos olyan van, amely a közösség szabályait foglalja össze. Ezek természetes módon megmutatják, hogy ezek az emberek hogyan éltek, mik voltak a céljaik. Észre kell azonban venni, hogy ezek a szabályok nem egyeznek mindenben, és legalább két különböző életformára utalnak. Az egyik az esszénusok cölibata – házasságot nem kötő – közössége lehet, amely aszketikus életet élt, éjjel és nappal a Bibliát tanulmányozta. Ennek az aszketikus közösségnek két év próbáció

(próbaidő) után lehetett valaki tagja. Amennyiben az első év után sikerrel letették a vizsgát, akkor például már ott lehettek a közös étkezőben, de nem érinthették a közösség italait. (Az italokat ugyanis könnyebben tisztátalanná lehetett tenni, mint a szilárd ételeket.) A második év után vagyonukat átadták a közösségnek, és teljes jogú tagok lettek. Esküt tettek arra, hogy a közösségnek jó tagjai lesznek és visszatérnek a mózesi törvényekhez, amelyeket a közösség értelmezései szerint pontosan be fognak tartani. Mindezzel tehát elhatárolták magukat a zsidóság többi részétől.

– *Említette, hogy két különböző életforma jellemezte a qumrániakat.*

– Az említett aszketikus életforma nem volt az egyetlen. A közösség tagjainak java része valószínűleg egészen normális életet élt. Lehettek közöttük házaspárok és gyermekek is. Az említett bibliai magyarázatokat azonban nekik is el kellett fogadniuk és életükre alkalmazni kellett. A Krisztus utáni első század vége felé működő Josephus Flavius zsidó történész is említi, hogy kétféle esszénus rend létezett. Az egyik aszketikus cölibata férfiakból állt, a másik pedig családokból. Mindezt igazolják a qumráni tekercesek.

– *Talán a papi zsidóság, a szaddúceusok túlzott engedékenysége elleni tiltakozásként jött létre ez a közösség?*

– Nagyon valószínű. A Krisztus előtti 2. század elején nagy krízist élt át a zsidóság, amelynek során sokan hátat fordítottak Jeruzsálem hellenisztikus papságának. Ezek közé tartoztak egyfelől a Makkabeusok, másfelől a qumrániak.

– *Milyen messianizmus jellemezte a közösséget?*

– Természetesen létezett a messiáshit, de talán nem kell neki túlzott jelentőséget tulajdonítani. Egyszer megszámloltam: az összes létező szöveg közül csak hús olyan van, amit messiásinak lehet tartani. A messiási tanítás Qumránban abban különbözött a hagyományos várakozásoktól, hogy ők legalább két, esetleg három messiási személyt vártak. A királyi messiást Izráel messiásának nevezték, a papit Áron messiásának. Legalább egy alkalommal pedig egy harmadik, prófétai messiást is említenek a szövegek. E két vagy három messiásnak különböző „kötelességei” lettek volna: természetesen a király Izráel utolsó királyaként az idők végén legyőzné a nagyhatalmakat. Ezeket a szövegek „kitim”-nek nevezik, ami valószínűleg a rómaiakat fedi. E győzelem után a dávidi vagy királyi messiás uralkodni fog az egész világon, megvalósítja Isten országát, az egy Isten tiszteletét és Isten vallását. Ezzel szemben a papi messiás fő feladata a világvégi nagy háborúk során a vallási ceremóniák vezetése. A háborúk kimenetele ugyanis attól függött, hogy az imákat helyesen mondták-e el és minden vallási rendelkezést betartottak-e.

– *Az esetleges harmadik, prófétai messiás azonos lehet-e a szövegekben gyakran emlegetett Igazság Tanítójával?*

– Ezen a ponton eltér a kutatók értékelése. Annyi bizonyos, hogy az Igazság Tanítója a qumráni közösség alapító oktatója és egyfajta prófétája volt, aki valószínűleg a Krisztus előtti 2. század első felében működött.

– *Említette, hogy a qumráni és a jézusi tanítás jelentősen különbözik egymástól. Vonhatunk-e azonban bizonyos párhuzamot a qumráni közösség és az öskereszténység szervezeti formája között?*

– A keresztény közösségeket egyetlen püspök vezette, a qumráni szektát pedig alapvetően közösség. Am itt is létezett bizonyos felügyelő, vizsgáló, akinek a szerepe nagyon hasonlít a püspökéhez. Még a tisztüket érzékeltető szavak is nagyon hasonlítanak egymásra. Továbbá mindkét közösségben gyakorolták a vagyonszolidaritást. Mondhatjuk tehát, hogy az őskeresztény szervezet esetleg függ a qumránitól. Ami nagyon érthető, hiszen ha egy újonnan létrejött közösség meg akarja szervezni az életét, akkor körülnéz, hogy más, hasonló csoportok miként élnek. Ha pedig alkalmas mintát találnak, azt átveszik. Ebből a szempontból érthette tehát esszéus hatás az őskereszténységet. Csak éppen nem az első, jézusi szinten, hanem a szervezet szintjén.

– *Mutat-e hasonlóságot a qumráni és az őskeresztény írásmagyarázat?*

– Feltétlenül. Ezért is rendkívül fontos, hogy az Újszövetség magyarázóit tudjanak mindent a Holt-tengeri tekercekről. Az őskeresztény bibliamagyarázat Jézusra és az egyház életére aktualizálta a bibliai jóvendöléseket. Ez hasonlít a qumrániai módszeréhez, ahol szintén a maguk korára vonatkoztatták a próféciákat.

– *Lehetett-e Keresztelő János összekötő kapocs a két közösség között?*

– Keresztelő Szent János mint aszkéta, valóban hasonlít a qumráni aszkétákhoz. Elképzelhető, hogy egy időben tagja is volt ennek a közösségnek. Azonban bizonyos az is, hogy amikor az evangéliumokban színre lép, akkor már nem volt a qumráni közösség tagja. A qumráni közösségben ugyanis fontos szabály, hogy a kör tanítását nem szabad a világnak prédikálni, hanem csak a közösség tagjainak. Keresztelő Szent Jánost ezzel szemben úgy ismerjük meg, mint aki „a pusztába kiáltotta”, nyilvánosan meghirdette, hogyan kell Isten országát előkészíteni.

– *Mi indította arra Professzor urat, hogy zsidó létére Jézussal foglalkozzon, ráadásul egy olyan korban, amikor sok keresztény kutató szerint már nem lehet Jézus életéről újat mondani?*

– Mindenki azt gondolja, hogy én azért kezdtem Jézussal foglalkozni, mert nekem valami személyes problémám volt. Szokták ugyanis mondani, hogy minden Jézuskönyv valakinek a személyes problémájáról beszél. Ha volt ilyen személyes problémám, nem volt róla tudomásom. Jézus-kutatásom valódi oka és célja az volt, hogy 1965-től kezdve mintegy 20 éven keresztül néhány társammal közösen azon fáradoztunk, hogy az 1910-ben meghalt Emil Schürer monumentális zsidó történeti munkáját átdolgozzuk és a modern felfedezések szerint kiegészítsük. Mivel tehát hosszú időn át foglalkoztam az 1. századi Palesztina történelmével, vallásával és kultúrájával, úgy gondoltam, hogy Jézust is megfelelő módon kell ezen belül értékelni. Ő része volt ennek a kultúrának, és csak ennek a kultúrának a körzetében és fényében érthető meg a valóságban, hogy ki is volt Jézus, és mit is akart ő. Való igaz, hogy keresztény kutatók 25 vagy 30 évvel ezelőtt már kijelentették, hogy a történeti Jézusról igazában semmit sem lehet tudni. Rudolf Bultmann óta és az ő hatása alatt azt mondták, hogy az evangéliumok csupán a Krisztusban való hitet tartalmazzák, és nem mondanak semmit a történeti Jézusról.

– *A korábbi zsidóságra nem volt jellemző, hogy Jézussal intenzíven foglalkozott volna, inkább kerülte a kérdést, vagy ha szabad így mondani, agyonhallgatta őt. Ezért aztán nemcsak a keresztény, hanem a zsidó kutatók számára is újdonsággként hatott, hogy egy zsidó történész Jézussal foglalkozik.*

– Az ugyancsak zsidó Joseph Klausner századunk első felében írt Jézus-könyve azért az előzmények közé tartozik.

– *Az ő műve is megjelent magyarul. Saját kutatásainak eredményeit hogyan tudná Professor úr összefoglalni?*

– Szerintem Jézus egy ismert zsidó vallásos életformának a követője volt, amit karizmatikus zsidóságnak lehet nevezni. Ez főleg Észak-Galileához kötődik, ahol a mesterek újra és újra betegségeket gyógyítottak. A legfontosabb gyógyítási forma pedig az ördögűzés volt. Jézus olyan tanító volt, aki ezeket a gyógyításokat is véghez vitte, s ezért megítélése is nagyban különbözött azoktól a hivatalos tanítóktól, az írástudóktól, akik tanításukat a Szentírásból bizonyították. Szemléletem másik jelentős eleme nyelvi megfigyeléseken áll. Az evangéliumok tanítását természetesen a görög szövegekből ismerjük. Meg lehet azonban próbálni legalább a legfontosabb kifejezéseket, gondolatokat visszahelyezni az eredeti sémi keretek közé, ahogyan azokat arám vagy héber szövegekben részben meg is lehet találni. Az ilyen sémi visszafordítással valamit vissza is tudunk adni abból az eredeti tartalomból, amely a görögre fordítással szükségszerűen elszegényedett.

– *Könyvében említ olyan karizmatikus tanítókat, akik párhuzamba állíthatók Jézussal: Hóni, a körhúzó vagy Hanina ben Dósza. Mégis Jézus halt mártírhálált, hiszen azok az adatok bizonyára megbízhatóak, hogy őt Poncius Pilátus alatt keresztre feszítették. Ha Jézus is csak karizmatikus vándortanító és gyógyító volt, miért kellett meghalnia?*

– Jézus ugyan igen kedvelt volt a népies körökben, de a vezetők gyanakvással tekintettek rá. Főleg a papi körökre gondolok. Ők azt tapasztalták, hogy a rendkívül népszerű Jézus húsvétkor Jeruzsálembé érkezik. Ilyenkor a zarándokok miatt megtöbbszöröződött a főváros lakossága, és különösen is tartani lehetett a rendzavarástól. Páska ünnepe fokozottan veszélyes időszak volt, mert a zsidó hagyomány ekkorra várta a Messiás megérkezését. Arómaiak nyilván közbeléptek volna, ha rendzavarást tapasztalnak, és ennek következtében a lakosság jó része elpusztulhatott volna. A főpapok ezért ügyeltek kínosan a rendre. Azt az esetet pedig nagyon veszélyesnek tartották, amikor Jézus kiűzte a kereskedőket a templomból, felborogatva asztalikat. Szerintem Jézusnak azért kellett meghalnia, mert a főpapok szerint rosszat tett, ráadásul rossz helyen és rossz időben.

– *Alig telt el 3-4 évtized és a „reálpolitikai megfontolásokat” követő papságnak meg kellett tapasztalnia a zsidó háború pusztítását, benne a templom leégését. Jézus halálát a politikai és vallási vezetőknek a rómaiaktól való félelme is okozta. Ám az idő ezek szerint nem a főpapokat igazolta.*

– Az idő abból a szempontból sem igazolta a főpapokat, hogy ők a jeruzsálemi templom központi fontosságát hangsúlyozták. Azt a rómaiak lerombolták, ennek ellenére évtizedeken belül újrafogalmazódott a zsidó vallás és kultúra lényege. Ezt a munkát pedig a rabbinikus tanítók végezték el. A főpapoknak sem Jézussal, sem a jeruzsálemi templommal kapcsolatban nem volt tehát igazuk.

– *Mennyiben hatott Professor úr munkássága magára a zsidóságra? Mennyiben változott meg a korábbi ellenállás és hallgatás után a mértékadó zsidó megítélés? Mennyiben valósul meg az, amit többen úgy neveznek, hogy a zsidóság „haza kívánja vezetni” Jézust, „Izráel tékozló fiát”, vissza, saját zsidó körébe?*

– Megállapítható, hogy zsidó tudósok ma már egészen másként tekintenek Jézusra és foglalkoznak vele, mint korábban. Csak egy példát említek. Harminc évvel ezelőtt egy jó nevű jeruzsálemi professzor dolgozatot írt a karizmatikus zsidókról. Jézust nem említette. Ugyanez a professzor öt éve egy másik tanulmányt írt ebben a tárgykörben, s Jézus ott már központi szerepet játszik. Jelentősnek tartom azt a tényt is, hogy Jeruzsálemben, a Héber Egyetemen külön tanszék foglalkozik az őskereszténységgel, valamint, hogy tudományos igényű könyvek jelennek meg Jézusról, zsidó szerzőktől is. Vagy hogy saját példát is említek: trilógiám harmadik könyvéről ismertetés jelent meg egy izraeli napilapban. A recenzius – egyébként a qumráni tekercseket őrző múzeum volt vezetője – arról írt, hogy ma már egyszerűen érthetetlen, hogy zsidó körökben miért tartották Jézust sokáig tabunak. Ő számunkra, zsidók számára is teljesen elfogadható első századi zsidó tanító volt.

– *Köszönöm a beszélgetést.*

HÁRS ERNŐ

Régi nádak susogása

Egy idő óta éjjel egyre többször
hallom a régi nádak susogását,
ahogy fokként kúszik közelebb
túlvilági zenéjük.
Nem értem szavukat, de érzem, hazahívnak
a hajdani malom vén falai közé,
hol Anteusként annyi éven át
új életerőt kaptam, valahányszor
gyermekkorom lépcsőit érte lábam.
Most másképpen van minden már, tudom,
más lett a Lajta, más a régi ház,
betonnal bélelt, fényesre vakolt,
célszerű, józan és titoktalan.
Nincs vízesés, malomkeréklapát,
s a lebukó nap tűzbombája nem csap
a beépített láthatár felől már
az ámulattól süket ablakokba.
S füstté oszlott a folyóparti nádas
akár a kerti fák s a köves udvart
megkoronázó öreg rózsabokrok.
Csak a hívó hang maradt meg, az emlék
mind erősebben csábító zenéje,
hogy ami majd belőlem még továbbél,
egy árnyakból szótt kép körül keringjen,
mint szél, mint pára s mint egy álom álma.